

ADY ENDRE

VILÁGIRODALMI JELENTŐSÉGE

ÉS EGYNÉMELY ADALÉK AZ ÉLETTELEN
MAGYAR IRODALMI ÉLET MÉLYSÉGÉBŐL

ÍRTA

Dr. FÓTI J.LAJOS

BUDAPEST 1931

AZ „IRODALOM” KIADÓVÁLLALAT, IRÁNYI UCCA 18.
SZÁM

Merkantil-nyomda, (Havas Ödön), VIII, Hunyadi ucca 43.

A múlt év elején *André Ady, le grand poète magyar* címen egy kis kötetet adtam ki, mely tartalmazza az itt olvasható irodalmi bevezetést és Ady 27 költeményének francia fordítását. Könyvemmel a magyar sajtó alig, vagy éppen nem foglalkozott, kivéve a *Pester Lloyd*-ot és a *Magyarság*-ot. Francia részről a *Nouvelles Littéraires* 1931 december 27-iki számában vezetőhelyen 60 sort írt, szórói-szóra és a maga teljességében idézve értekezésem leglényegesebb részét, mindazt, amit a költői nagyságból mondok. Hozzáfűzi még, hogy ha Ady költeményeit olvassuk, megcsap bennünket a magány, az elhagyatottság és a honvágy különös érzete, mely Ady minden művét jellemzi és amely egyéniségének mély, érzelmes, fájdalmas nagyságot ad.

Ugyanígy nyilatkozik könyvemről a *Comédia*, kiemelve, hogy a költemények fordítása művészi, a legtöbbje igen szép, különösen szépek a *Duna vallomása* és az *Ének a porban*. Az *Illustration* azt írta, hogy Ady műveiben testet ölt a magyar ügy.

A francia sajtó e meleg fogadtatása — mely magyar könyvet ritkán ér — annál kirívóbbá teszi azt a hangot, melyet két magyar folyóirat használt könyvem bírálatában.

A magyar *Ady-irodalom* kiegészítésére szükségesnek láttam franciául írt értekezésemet magyarul is kiadni és hasznosnak, kissé rámutatni élettelen irodalmi életünk egy-két kinövésére. Ezért közlöm függelékül az említett két lap számára szóló válaszomat is.*

* Az itt közölt értekezés francia eredetije megtalálható *André Ady* c. könyvemben. Kiadta Librairie Francaise, Irányi u. 18. Ára 3.— P.

Elérkezett az idő, hogy a világ megtudja, hogy ebben a szomorú és zavaros időbeni egy költő élt köztünk, a legnagyobb és legfájdalmasabb, akit valaha ez a szegény magyar föld szült és aki kétségtelenül korunk legnagyobb költője volt.

A költő nagysága nem egyedül verseinek szépségében van, sőt mi azt tartjuk, hogy a legtisztább szépség is üres és nevetséges lenne, ha az nem tükrözné a költő életét.

A költő nagysága *életében* van.. Lángoló szenvedélyek mardosta, érzékeinek és érzelmeinek teljesen átengedett életében, egy eszme és egy eszménynek szentelt életében.

A költő nagysága *nyelvében* van. A nyelvnek új megnyilatkozásában, melyet költészete mutat és ama néhány sorban és versben, melyben egy nemzet, vagy az emberiség eszményét ismeri fel.

A költő nagysága végre *jelentőségében* van. A jelentőség a *változásban*, melyet a költő a lelkekben felidézett és a *változásban*, amelyet a nyelvben teremtett. Egy nagy költő mindig két dolgot jelent: újjászületést a lelkekben és újjászületést a nyelvben.

Ha Ady Endre életét és költészetét vizsgáljuk, mindjárt az első pillanatban megérezzük, hogy kivételes és elragadó lángelmével állunk szemben.

Költészete kezdete és csúcspontja volt egy új iránynak, melyet semmi sem előzött meg és amelyet mindenki követett. Ez a költészet egyénileg oly gazdag, vad és változatos, hogy hozzá hasonlót alig találunk a költészet összehasonlító történetében.

Korunkban egyetlen költő sem jött oly ősi és mégis oly új tehetséggel, mint Ady Endre, egy sem volt, aki saját nyelvét alapjában és oly gyökeresen alakította volna át, mint Ady: és egy sem fiatalította és szépítette meg egy új korszakra oly véglegesen, mint Ady. Ez az „első ok, amiért Ady Endrét törünk legnagyobb költőjének tekintjük.

De van még egy más okunk is, mely talán még sokkal döntőbb.

Korunk nagy költői kétségtelenül írtak sok szép, mély és megható verset: de egynek sem jutott az a fenséges szerep, hogy szószólója legyen faja végső gyötrődésének és haláltusájának; hogy olyan időben, mikor még a jóléttől büszkélkedett mindenki, előre meglássa és előxe megjósolja a kikerülhetetlen összeomlást; hogy leboruljon nemzete előtt és élete árán kísértse meg megértetni vele a veszélyt, hogy felébressze a tévlenségből, a tévedésből és megkísérelje visszavezetni őt az élet, az igazság, a boldogság útjára. És viselni fogja egész életén át, sőt a halálban is a kiátkozás *glóriáját*. Ady,

Endre nemcsak nagy költő volt, de nagy mártír is. És ez volt talán legnagyobb dicsősége.

Hogy megértsük Ady Endre értékét és lángelméjét, egy pillantást kell vetnünk a magyar élet és költészetre Ady megjelenése idejében.

1900-ban vagyunk. A magyar költészet hatalmas ereje, Petőfi, Arány, Vörösmarty, Vajda, Reviczky nagyszerű hagyományai kimerültek. A nyelv a nagyok folytonos utánzásával és ismétlésével (akiktől bármiben is eltérni szentségtörésnek látszott volna) elvesztette csengését, de senki sem vette észre.

A próza sorsa sem volt jobb. Jókai színpompája után a regény ellaposodott. A magyar élet ... a magyar élet ... ki tudná mérni mélységeit?

A fejlődés, amelyet az ország 1867-től 1914-ig megtett, páratlan a történetben: Az elmaradt Magyarország nagy, modern állam lett; Pest, a jelentéktelen kicsiny város a Dunaparton, Budapest, Európa egyik legszebb Metropolis. Gótíves parlamentünk, hidaink és vasútjaink és egész modern államberendezésünk az egész világ bámulatát vívták ki. 1896-ban az ország általános szimpátia közepette a legnagyobb sikerrel ünnepelte ezeréves fennállását.

A múlt dicsősége, a jelen virágzása, a legrózsásabb jövő reményét keltette fel bennünk. Hogy az idő kikezdi ősi alkotmányunk gerendáit — senki sem hitte volna ...

A legfojtóbb csendben hirtelenül és váratlanul jött Ady Endre. Sápadt, csenevész, huszonkétéves fiatalember, szegény vidéki kisnemes fia, ott született valahol távol Erdélyben, egy eldugott, kicsiny faluban ... És megkongatta a vészharangot, amint lázadó Magyarországon alig tette. De szavait nem értették meg. Minden új volt benne. Nyelve teljesen új, új szavak, új formák, új fordulatok, amilyeneket eddig még nem láttunk. Ritmusa ismeretlen volt, ázsiai sivatagok ősi álma, melyek századok óta szunnyadtak a magyar szívekben. Eszméi nemcsak ismeretlenek, de hihetetlenek is voltak: a napról, a délről, az illatról, Franciaországról beszélt, Párizsról, az ősről, szerelemről és gyönyörről és átkot szórt az emberekre, akiket az ország tisztelt, mint vezetőit.

A jövő kor esztétikusai talán sokat fognak vitatkozni a különös tényen, hogy egy húszéves ifjú, aki az erdélyi szigorú kálvinista környezetben nőtt fel, rövid franciaországi tartózkodás után mesteri szonettekben fordította Baudelairet és Verlainet — de a probléma nem itt van. A megmagyarázhatatlan a saját költészete. Ki ihlette? Mik voltak a forrásai? Hogy történhetett, hogy egymagában, elszigetelten, egyedül ő benne kifejlődhetett költői nyelvünk egész renesszánsza?

És végül a legcsodálatosabb: ki tárta fel előtte a magyar élet misztériumot? Hogy volt lehetséges, hogy ő, éppen ő, -ósi törzsköcs nemes, lázadt fel a mi állapotaink ellen, melyekre ' mindannyian büszkék voltunk?

A lángész különös rejtélye ez, mely ina mindenek felett kivívja bámulatunkat, de ami Ady életében kegyetlen oka volt kálváriájának.

Lehetetlen volt őt megértenünk. Semmi sem készítette elő eljövételét. Az új igazságoknak még a nyelve is idegennek hangzott előttünk. És Ady volt az egyetlen akit a Gondviselés küldött számunkra, hogy kiemeljen bennünket szenvedéseinkből és hogy megtanítsa az új szavakra, hogy panaszainkat eldadoghassuk.

Első kötetének sikertelensége teljes volt. Még észre sem vették. Néhány évvel később Ady egy új kötetel jött. Ez alapjában véve csak változata volt első verseinek, de kifejezése még művészebb, tökéletesebb volt, de hangja is fájdalmasabb. Akkor gúnyolni kezdték, sqt a sajtó egy része ki is kelt ellene. Mindent összevéve azonban a közöny maradt felül.

Ady akkor elhagyta az országot. Visszatért Párizsba, ahol nagy szerelme sokáig lekötötte és amelynek emlékei a halálig kísérték. És Ady olt, Párizsban, egy kicsiny hotelszobában, a *rue de Constantinople-ban* élte tíz évig a háború előtti magyar intellektuellek kétlaki életét:

menekülten érkezni a magyar tespedésből, leborulni a párizsi élet előtt, mely úgy tűnik fel előttünk, mint az emberi törekvések összessége és csúcspontja: elmerülni az ősi kultúra tanulmányozásában, melynek minden emléke időrendben úgy áll előttünk, mint az emberi haladás egy-egy állomása: hol mindaz, amit tettek, alkottak, teremtettek: az, amit mi álmodtunk és olyan, amilyenek mi álmodtuk ... de megvalósítani nem tudtuk, mert a mi álmunk valóra nem válhattak . . . És annyi pompa és ámulat közepett szívünkben érezni mindig a szegény hazát, mely otthon halódik . . . És ha a magyar bánat és latin gyönyörökből sikerül mégis valamit alkotnunk, azt a keveset, amit alkotni nekünk megadatott, akkor gyorsan, gyorsan hazamenni, odaadni életünk gyümölcsét és látni, hogy nem értenek meg, hogy nem is hallgatnak meg . . . mert mi nem tehattunk semmit és mi nem szólhattunk semmit . . .

Tíz éven át küzdött, dolgozott és szeretett Ady Endre Pest és Párizs között. Csaknem minden évben egy új kötetel jött ki. Mind káprázatosabb és káprázatosabb szerelmi dalai és mind elragadóbb eszméi végre visszhangra találtak az országban. Neve köré egy kis írói csoport tömörült, mely egy kiváló milliomos íróban Mecénásra talált. Ez előlegezte a szükséges összeget egy nagy, kétheti folyóirat alapítására.

Így keletkezett az új magyar költői iskola, mely büszkén írta zászlajára a *Nyugat* szót.

1910 felé Ady végleg hazajött. Az ország akkor már négy sarkán lángolt. De az irtózatos káoszban senki sem látott tisztán, csak két ember: Ady és Tisza. A két nagy ember, akit nekünk ez a kor adott. Két végzetes ellentét. Egyik Franciaországból jött, lelkét besugározta a nap, a világosság, a szépség, elkáprázva egy szebb élettől: hazája számára is egy szebb, szabadabb, vidámabb Magyarországot követelt, mely szorosabb egyesülésben volna az emberiséggel. A másik némán és mogorván leszállt ősi lovagvárából és mint eleven várfal emelkedett fel minden újírtási szándék ellen. Egyik a felébredt, megifjodott lelkek szószólója volt, kik egy új, haladottabb, egyenlőbb életre áhítoztak; a másik bálványa és szimbóluma volt mindazoknak, akik az ország üdvét a hagyományok fenntartásában látták. Egyik a jelen volt, a másik a múlt. Ez kezében tartotta egy engedelmes parlament többségét, egy fejnélküli ősi dinasztia kétségbeesését és a végső elhatározásra kész ország minden szervét. A másiknak nem volt semmi sem a kezében, de teli tüdővel kiáltotta: tűz van . . . tűz van . . . De kiáltásai gyengéd, fájdalmas, Harmonikus dalok voltak, összeszöve sokszor szimbolumfantomokkal, miket nem mindenki értett meg . . . Azt hitték róla, hogy költő és nem látták, hogy prófétát.

A parlamentben viharos jelenetek játszódtak le a tömeg ellepte Budapest uccáit . . . sortüzek dördültek el de közbejött a háború ...

A háború megtörte és megsemmisítette Ady lelkét. A fájdalom és a cenzúra elnémították. Életének utolsó öt éve csak hosszú, kínos haldoklás volt. 1919 január 27-én meghalt.

A háború egész ideje alatt Ady hű maradt eszménye, Franciaországhoz. A háború teljében, 1916-ban írta ezeket a bámulatramóltó sorokat, melyeket a magyar cenzúra (dicsőségre legyen mondván) közlésre engedélyezett:

*Szegény fiúk, kiknek hallanotok
Csak megvénült könyvekből lehet,
Mit súgnak az éji Szajna habok.*

*Évezred halt meg, nem csak ezredek,
S töletek egy szent világ elmaradt,
S benne szépért kóborló emberek.*

Vagy egy más helyen:

*Vállalom az én magyar gyászom,
S azt a vétket,
Hogy eljövendő bánásokat
Előre élek,
S jajgatok, hogy ti bíztok.*

És mind, mindaz, amitől Ady tartott és amit előre megjósolt, valóra vált. Sorsunk beteljesedett. Egy adott pillanatban a sír szája nyílt meg előttünk . . . De még nem feküdtünk be. Mielőtt *végleg* eltemetkeznénk, még várunk valamit . . . Oh, mit tudjuk jól, hogy el kell pusztulnunk . . . száz év óta minden ünnepélyes alkalommal nemzeti himnuszunk jósolja a fülünkbe: „... és a sírt, hol nemzet süllyed el, népek veszik körül s az emberek millióinak szemében gyászkönny ül . . .”

Hol ez a könny? Ez minket megillet, legfőbb vigaszunk és megváltásunkra. A fájdalom, amelyben a költő kiszendvedt és a nemzet legjobbjai ő vele: szent volt. A mi ügyünk az Igazság ügye volt. Szemrehányás minket nem érhet. Itt állnak Ady versei, melyekben a nemzet lelkiismerete szólal meg és bennük az Igazság legellenállhatatlanabb megnyilvánulásában: a *Szépségben* jelenik meg. A nemzet lelkiismerete szól költeményeiben és meghallgatást kér. Hunyó létünkben nincs semmi, amire oly büszkén és annyi vigasszal mutathatnánk, mint Ady költészetére. Ez a legértékesebb erkölcsi kincsünk, mely régi fényünk és nagyságunkból ránk maradt. És ez jövőnk legbiztosabb reménye. És mindazokat, akik a történeti tanúságokat ismerik, emlékeztetjük arra az igazságra, hogy mindaddig, amíg egy népnek költői nyelve megújhódik, és mindaddig, míg akadnak költői, akik népük szenvedését az emberiség szenvedésévé teszik: *ez a nép hivatva vati élni és költőinek eszményét megvalósítani*, mert a szent költők nem éltek hiába ...

Magyarország élni fog és feltámadni ... a feldarabolt, megcsonkított, széttagolt Magyarország fel fog épülni. . . Ady Magyarországa eljövend . . .

I.

E szerény és bizonyára igénytelen kis dolgozatról a *Nyugat* 1930 február 16-iki számában egy Frangois *Gachot* nevű úr a következőket írta:

. . . e pár *lapos* kis *elmefuttatásból* nem hiányzanak azok a *gyermekes* elfogultságok, melyek ma már a napilapokból az *önképzőkörökbe* szorultak. Adyról *csak* az aktuálist, az időlegest hangsúlyozza. Végül mintha Petőfiről szólna, Ady költői birodalmát a hazára és a szerelemre korlátozza, holott Ady *talán* a vallásos költészetben a legnagyobb, stb.

Az olvasó jóhiszemű megítélésére bízom, hogy pár *lapos* kis *elmefuttatásomban* mik azok a *gyermekes túlzások*, melyek ma már az *önképzőkörökbe* szorultak? Gachot úr ezt nem mondja meg. Nyilván úgy gondolta, hogy elég, ha állítja. Az igazság érdekében azonban talán jó volna mégis tudni, hogy mit értett ez alatt? Én el nem tudom gondolni. Ha. nem azt, hogy lelkem teljes meggyőződésével állítom, hogy Ady 1877-ben született, valószínűleg azt, hogy azt is állítom, hogy Ady kétségtelenül korának legnagyobb költője volt. Állításaimat azonban én, nem ismerve Gachot úr módszerét, nem légből kapom, de érvekkel alá is támasztom. Érvélesem ott olvasható dolgozatom első oldalán, amit szórói-szóra leközölt a *Nouvelles Littéraires* és a *Comédia* és aki erre azt állítja, hogy *önképzőkörbe* való *gyermekes túlzás*, annak a kritika lelkiismeretességéről fogalma sincs, azt kritikára sem érettnék, sem illetékesnek nem tartom. Ezzel a vitát Gachot úrral le is zárhatnám.

Túlzott lelkiismeretességből, indítatva érzem magam, az olvasót még jobban meggyőzni arról, hogy Gachot úrnak valóban semmi néven nevezhető kompetenciája nem volt arra, hogy az Ady-kérdéshez hozzászóljon. Ezt persze én nemcsak úgy a levegőbe mondom, mint Gachot úr teszi, de ismét nyomban érvekkel is állok elő.

Gachot úr szememre veti, hogy mintha Petőfiről szólnék, Ady költői birodalmát a hazára és a szerelemre korlátozom, holott Ady *talán* a vallásos költészetben volt a legnagyobb.

Ha Gachot úr valóban csak annyira is ismerné Ady költészetét, amennyire ma már az iparos *önképzőkörökben* is ismerik, tudná, hogy ezt a korlátozást nem én, de Ady *tette* meg. Ady ugyanis a következőt mondja:

*De lelkemből más sose érdekelte
Fölszánt poeta ceruzámat,
Csupán Politika és Szerelem.*

Mi ez, ha nem párja Petőfi jelszavának? Hogy Petőfi ismert es elfogadott jelszava *ellenére* is nagyon sokan vagyunk, akik

Petőfi legrszebb versének nem *talán* a *Tiszát*, a *Dalaimat*, az *Egész úton hazafelét*, stb. tartjuk, az a lényegen mitsem változtat. Petőfi, csak úgy, mint Ady, egész lényében a haza és a szerelem költője volt.

Ami pedig azt illeti, hogy Adyról csak az aktuálist, az időlegest hangsúlyozom, ha ez igaz, azt hiszem, az olvasó fájjalja legjobban, hogy Gachot úr még ennyit sem mondott és semmi esetre sem mondott Adyról valami örökkévalót.

A hosszabb vitára itt sajnálom a teret és az időt. Magától értetődik, hogy nem Gachot urat akarom meggyőzni, de kifejezést akarok adni annak, hogy a *Nyugat* bírálatában — Adyról lévén szó — több tárgyismeretre és tárgyilagosságra tarthattam volna igényt.

II.

A szubvenció jóvoltából jelenik meg Szegeden egy *Halom* című folyóirat, melyben személyemet illetően a következő ordítást olvashattam:

„Fóti József Lajos, Ady Endrébe döfi műfordítói bicskáját. Fóti *elemista* a francia mondattanban és prozodiában, *gimnazista* a francia helyesírás tudományában ... a Szép (?) *Halom* ünnepélyesen felszólítja Fóti Lajost, *aki úgy tudjuk* a budapesti egyetem *filozófia* doktora, az ízlés (?) nevében hagyja abba fordítói tevékenységét.”

Ez épületes ordításra én egy igen udvarias levelet írtam a nevezett lap szerkesztőjéhez. Az igen udvarias bevezetéstől eltekintve, a következőket mondom: . . . amennyiben szerkesztő úr egy pillanatra, de csak egy pillanatra is azt hiszi, hogy *józan eszű ember, jóhiszeműen* ilyesmit rólam írhat és főleg nyomtatásban kiadhat, úgy a legkevesebb, amit követelhetek, hogy mutasson nekem egy elemistát vagy gimnazistát, aki úgy ír franciául, mint én. Ha felszólításom Szerkesztő urat meglepné vagy zavarba ejtené, ami igazán nem volt szándékom, úgy helyzetén aképp segíthetek, hogy majd inkább én mutatok Szerkesztő úrnak — nem ugyan elemistát, vagy gimnazistát, ép ésszel ilyesmire nem gondolhatok — de egyetemi tanárt, aki francia tudását nem mérheti össze az enyémmel. Szerkesztő úr bizonyára ismeri ama Zolnai Bélát, a francia nyelv és irodalom nyilvános, sőt kérem rendes tanárát. Nos, ha Zolnai Béla szerkesztő a fenti sorokat kiadta rólam, felszólítom Zolnai Béla tanárt, álljon ki, illetve üljön le velem francia tudását összemérni. Ezt nevezném én filológiai elégtételadásnak.

(E levelet én 1930 december havában küldtem el ajánlva Zolnai úrnak. Felesleges mondanom, hogy öméltósága az elégtételadás elől kibújt.)

Ez az egyik, amit leszögezni óhajtottam.

A másik a következő:

A kocsmai förmedvény még azt írja rólam „ . . . úgy tudjuk, Fóti József Lajos a budapesti egyetem filozófia doktora.” Ha Szegedi Lőrinc, aki — mint első zsengeje mutatja — teljesen tudatlan, műveletlen, semmi olvasottsággal nem bíró, a filológiát hírből sem ismerő, valószínűleg középiskolát sem végzett műkritikus állítja be így személyemet, azt neki megengedem. Szerkesztő úrnak azonban a jóhiszeműség alapján nem lett volna szabad e mondatot így meghagyni. Mert Szerkesztő úrnak tisztában kell lenni személyemmel. Szerkesztő úr már a középiskolában magolta műveimet. Igaz, hogy itt azokat nevem említése nélkül tanítják. De Szerkesztő úr az egyetemre is felkerült és itt újra kíméletlenül magolnia kellett műveimet. Mert azt ott senkinek sem engedik el. Lehet, hogy az ott tanultakat Szerkesztő úr a vizsga után gyorsan elfelejtette. Időközben azonban a jó Isten Szerkesztő úrral csodát művelt. Egy szép napon ugyanis Szerkesztő úr román filológus lett, illetve a francia nyelv nyilvános, sőt rendes tanára. Mint ilyennek, Méltóságodnak mint a vízfolyás kell minden művemet ismerni.

Ha Szerkesztő úr egy, de csak egy művemről is nyugodt arckifejezéssel azt állítja, hogy azt nem ismeri, a tanári állás tudásával össze nem egyeztethető tudatlanságot árul el. Elvégre a *Toldi monda* eredete, az *Attila monda* eredete, a *Gog-Magog* legenda eredete, *Anonymus* legközvetlenebb forrása, a *Bánk bán ó-francia meséje* a magyar irodalom legnagyobb és leglényegesebb problémái közé tartoznak és azokat ma már minden művelt embernek és így Méltóságodnak is ismerni kell.

Hogy Méltóságodnak mennyire kell, vagyis jobban mondva kellene ismerni a magyar filológia legjelentősebb dolgozatait, azt azt hiszem, éppen a legutóbb és éppen az én felfedezésemmel kapcsolatban, saját bőrén tapasztalhatta. Az eset oly bájos, hogy megérdemli, hogy egy kissé felelevenítsük.

Egy legszebb reményekre jogosító fiatal filológusunkat a kormány kiküldi Londonba. A fiatalember elköveti a tréfát és beküldi Méltóságodnak Katona Lajosnak egy húsz évvel ezelőtt közzétett felfedezését egy olasz Bánk bán változatról. És Méltóságod, mint a lap tudós szerkesztője, a felfedezést először beharangozza, aztán közzéteszi tudományos lapjában. És hogy a komédia folytatódjék és teljes legyen a korkép, ugyanakkor előáll a pult mögül egy könyvkereskedő, akinek csak tudományos művei vannak, de protekciója nincs és tudományos állása sincs és közzétesz egy *igazi* tudományos értékű Bánk bán felfedezést, egy soha nem sejtett forrást, mely a Bánk bán problémától immár soha el nem választható, melyért *természetesen* nem jár ösztöndíj, de beharangozás

sem, de még elismerés sem: sőt ugyanakkor előáll az a tanár, éppen az a tanár, akinek elsősorban szakmájába vág a felfedezés, akinek elsősorban hivatása lett volna a felfedezést megtenni, ha szakmáját már valamivel jobban ismerné és az a tanár a felfedezőt „tudományos” lapjában egyszerűen le nem tudomkicsodázza.

Vallja be Méltóságod, hogy közmondásos szerencséje van abban is, hogy nem él oly barbár országban, ahol a *ridicule tue*.

Én azonban bátor vagyok tudományos közéletünkől, az Egyetemtől, a kultuszminisztériumtól kérdezni, vajjon Zolnai úr eljárása a tanári állás tudásával és etikájával megegyeztethető-e? Amennyiben a nevezett intézeteknek egy, de csak egy tagja is ázt állítja, hogy a magyar irodalom tudományos ismerete, nevem és műveim ismerete nélkül elképzelhető, vagy hogy a tanári állás etikájával megegyeztethető, hogy nevem is műveim ismeretének *tudatában*, hivatásos filológus nevémet és személyemet úgy állíthassa be, mintha annak ismerete rá nem tartoznék — ismétlem, ha ezt a nevezett intézmények megengedhetőnek találják: úgy felkérem ezen intézeteket, hogy egész erkölcsi súlyukkal odahassanak, hogy műveim a közoktatásból töröltessenek. Mert elvégre európai ember erkölcsi felfogására elképzelhetetlen, hogy egy ember élete művét egy egész ország közoktatása húsz év óta tanítsa és terjessze és azért semmi néven nevezhető anyagi és erkölcsi elismerést ne kapjon és megengedhető legyen, hogy fiatal emberek, akik a mai viszonyok közt álláshoz jutottak, de munkásságukat a közoktatás nem vette át, most nevét és munkásságát letagadják.

Ez a második dolog, amit leszögezni óhajtottam.

A harmadik a következő:

Nevezett írásmű még felszólít, hogy műfordítói tollam tegyem le. Szegedi Lőrinc úr, aki mint műkritikája mutatja, a legjobb, de a legjobb esetben borbélylegény lehet Tápiószelén és mint ilyen Szerkesztő úr lapjában felszólításokat eregethet. Szerkesztő úrnak azonban, amaz állásából kifolyólag, melyhez még napjainkban is oly meglepetésszerűen jutott, nemcsak tudományos, de műfordítói munkásságomat is ismerni kell.

Tekintettel azonban arra, hogy Méltóságod még Katona

* A magyar egyetemeken a francia irodalom sem tanítható nevem és műveim említése nélkül. Mert a középkori elbeszélők tárgyalásánál egyetlen egyetemi tanár, még Zolnai Béla sem mulaszthatja el felemlíteni, hogy én kimutattam, hogy *Maria de France* egy elbeszélése szórói-szóra a Bánk bán előjátéka. Ez a Bánk bán probléma egyik leglényegesebb adata. Ezt nem tanítani nem lehet.

Lajos műveit sem ismeri, bátor leszek irodalmi ismereteinek gyarapítására a magyar-francia irodalmi érintkezések egyik legnevezetesebb mozzanatára mindenre ki nem terjedhető figyelmét felhívni. Ezek nem az ön, de az én műfordítói tevékenységemmel vannak kapcsolatban.

Én életemben keveset műfordítottam. Kevesebbet, mint Méltóságod. De műfordításaink jelentősége eltérő.

Én életemben először 1923-ban műfordítottam. Ekkor volt Petőfi centennáriuma. Ismeretes, hogy erre az alkalomra a magyar kormány Pékár Gyulát küldte ki a Sorbonne ünnepére, a magyar kultúra hivatalos képviselőjéül. Sietek kijelenteni, hogy megfelelőbb választást a kormány nem tehetett. The right man on the right place. Az intézkedést azonban én kevésnek tartottam. Az eseménynek én valahogy a világsajtóban is visszhangot akartam adni. Arra nem számíthattam, hogy nagyjaink — Méltóságodat is beleértve — Petőfiért valamit tegyenek a világsajtóban. Én tehát mit csináltam?

Mindenekelőtt két hétig nem aludtam. Ugyanis mint már említettem, nekem csak tudományos műveim vannak, de — protekcióm nincs és tudományos állásom sincs, így nappal kenyeremet nehéz testi munkával keresem. Éjjel azonban a gondoktól úgy sem alszom — így ráérek és műfordítók.

Lefordítottam tehát Petőfi hat versét, írtam egy kis méltatást róla, beszereztem Petőfi arcképét és az egészét beküldtem a *Figaro* szerkesztőségébe. A *Figaro* az egy párizsi lap. A *Figaro* a *Supplément Littéraire*-ben *vezércikkben* hozta az értekezésem, a lap közepében az arcképet és alatta három műfordításomat. Egy magyarországi francia egyetemi tanár tartoznék is tudni, hogy mely Petőfi-versek részesültek ebben a hallatlan kitüntetésben. A *Szeptember végén*, az *Egy gondolat bánt engemet* és a *Minek nevezzetek*. A másik három műfordításomat a *Comédia* közölte szintén vezetőhelyen.

Méltóságod, ha nem is elismerni, de talán beismerni fogja, hogy ha a Petőfi-centennárium alkalmával az egész művelt világon, a világ egyik legelőkelőbb lapjában láthatták Petőfi arcképét, olvashatták költői méltatását és egynéhány versét a magyar irodalomnak ez ellenségeink, sőt Méltóságod részéről sem tagadható dicsőségét, egyesegyedül annak köszönhetjük, hogy a *Figaro* szerkesztőségébe, de talán Franciaország határán túl, sem eresztik be azt a szellemet, amellyel gyönyörű Ady-könyvemet *Tápiószelén* és *Zolnahalmán* bemocskolták. Méltóságod, ha nem is elismerni, de talán beismerni fogja, hogy a magyar irodalomnak nagy szerencséje, hogy a *Figaro*, a *Comedia* a *Nouvelles Littéraires* nincsenek egy nívón a *Zolnahalma* szerkesztőségével. Mert ha — Isten ments — ezek

nem volnának egymástól piramidális különbözetekben, úgy a magyar irodalom külföldi ismertetésének legjelentősebb mozzanatai nem láthattak volna napvilágot.

Méltóságod nem tartja jelentősnek, hogy a *Figaro* vezércikkben emlékezett meg Petőfiről, vagy hogy a *Nouvelles Littéraires* csaknem féldalt közöl szóról-szóra az én Ady-könyvemből? Mint a magyar-francia irodalmi érintkezések ismereteinek képzelhető legfőbb tudója, Méltóságod tud talán ezeknél jelentősebb műfordításokat és ismertetéseket? Míg becses válasza beérkezik, ha emlékezetét nem terhelem, bátor leszek szíves figyelmét még egy igen nevezetes műfordításra felhívni. Ez is szerénységemmel van kapcsolatban.

Csekélységemet szörnyen bántja, hogy a külföld menyire nem ismeri a magyar irodalmat. Írtam ugyan már vagy félszáz cikket, tárcát a *Comédiában*, de ezt nem tarthatom elegendőnek. Többre, sajnós, fizikailag nincs időm. Nagyjainktól — Méltóságodat is beleértve — fájdalom, nem várhatom, hogy a magyar irodalom külföldi ismertetésére valamit, csak valamit is tegyenek. Méltóságod elvégre nem kereskedő, hogy ilyesmire ráérne. Tehát én ismét mit tettem? Kiadtam régebbi és újabb műfordításaimat egy kis kötetben *Les Maitres Conieurs Hongrois* címen. E könyvről nem Méltóságod, de a világ legnagyobb szellemei a legnagyobb elismeréssel nyilatkoztak. Egy nagy francia lap azt írta róla: „a legjobb könyv, mely ebben az évben idegenből Franciaországba jött”. A magyar-francia irodalmi érintkezésekről Méltóságod is tud annyit, hogy magyar könyvről francia lap még ilyet nem írt. E könyvemnek, illetve műfordításomnak van azonban még egy jelentősége.

Ismeretes, hogy *Meillet*, a *Collège de Francé* tanára, nemrégén éles támadást intézett a magyar kultúra ellen. A támadásra nem Méltóságod, de Kosztolányi Dezső válaszolt. Válaszában hivatkozni akart egy olyan könyvre, mely a magyar kultúrfölény föltétlen bizonyítéka. És az én könyvemre hivatkozott és idézte, nem amit Méltóságod mondott a könyvről — ez komikus lett volna és nem lett volna annak semmi súlya —, de azt, amit Paul *Valéry* mondott a könyvről. Ugyanis ennek van súlya.

Meilletnek magam is válaszolni fogok. Én is szeretnék hivatkozni egy könyvre, amely a magyar kultúrfölény föltétlen bizonyítéka. De kinek a könyvére hivatkozom? Méltóságod könyvére, fájdalom, semmi esetre sem hivatkozhatom, mint a magyar kultúrfölény föltétlen bizonyítékára. Válaszomban tehát magam is a saját könyvemre fogok hivatkozni. Nyugodtan tehetem, mert a magyar kultúrának tagadhatatlan szolgálatot tett könyvre fogok hivatkozni. És ebben van műfordításaim jelentősége.

És most jön Tápiószeléről és Zolnahalmáról a felszólítás, hogy műfordítói tollam tegyem le. Bevallom, a lesújtó kritika megdöbbsentett. Nem annyira a magam személye, mint inkább a magyar irodalom miatt. Éppen a legnagyobb magyar remekmű kiadására készültem. Kire bízom most ezt? Talán Szegedi Lőrinc úrra, vagy pláne Zolnai Bélára? Őszintén szólva, aggályaim voltak. A legkínosabb tanácsstalanságban a véletlen jött segítségemre. Levelet kaptam, nem ugyan Tápiószeléről és nem valami borbélylegénytől, de Párizsból, a *Collège de France* világhírű tanáratól, *Abel Lefranc*tól. Az ősz professzor műfordításaimról szólva, szóról-szóra azt írta nekem levele végén: „vállalkozása mindenkép érdekes és folytatásra érdemes”. Ez megnyugtató.

Elvégre, ha *Abel Lefranc* és Zolnai Béla tanácsa közt választanom megadtott — igazán nem lehet kétséges az, hogy kire hallgatok. Így nyugodtan folytattam műfordítói tevékenységemet és kiadtam a magyar kultúra legnagyobb értékét, az *Ember Tragédiáját* franciául. A könyvet megküldtem a világ legnagyobb szellemeinek, legnagyobb íróinak és legnagyobb kritikusaiknak és a világ minden tájkáról — kivéve Tápiószeléről — a legáradozóbb elismeréseket kapom.

Mint minden kiadványom, az *Ember Tragédiája* is a világ legelőkelőbb lapjaiban fogja megérdemelt méltatását megkapni. És azt hiszem, az egész magyar nemzetet csak az fogja érdekelni, amit a világ legnagyobb szellemei mondanak könyvemről, a világ legelőkelőbb lapjaiban és senki sem lesz kíváncsi arra, amit Zolnai úr fog mondani Tápiószelén. Ennek semmi jelentősége nincs.

Erre az igen udvarias levélre a *Halom* című folyóirat a következő választ adta:

„*Fóti József Lajos*. Francia helyesírási hibáktól és magyartalanságoktól hemzsegő kézírata nem közölhető.”

Nyájas olvasó, ha egy félórával e válasz elolvasása után a káprázatot a szemedből kitörölted és öntudatod visszanyerted, ne azon csodálkozzál, hogy fehérbőrű, cipőt viselő ember ily levélre ily választ tudott adni;

ne csodálkozzál továbbá azon sem, hogy kinevezett egyetemi tanár nem mer kiállni egy olyan pultmögötti könyvkereskedővel sem, mint amilyen én vagyok, helyesírási tudományát összemérni;

ne csodálkozzál azon sem, hogy egyetemi tanár levelemben más kifogásolnivalót nem talált, csak azt, hogy véleményem róla nem elég magyarosan mondtam meg,

de csodálkozzál azon, oh nyájas olvasó, hogy ez a Zolnai,

aki szájalomraméltóan jelentéktelen írkálásaiban sehol a szellem, a gondolat, a mélység, az elmeél nyomát sem mutatta,, akkora zseni, hogy tudja, hogy most olyan időket élünk, hogy ily levélre ily válasz lehetséges. Ezt sem én, sem te, nyájas olvasó, nem tudtuk és nem is hittük volna. Most tudjuk. Jelen írásomnak ez a legsúlyosabb tanulsága.